

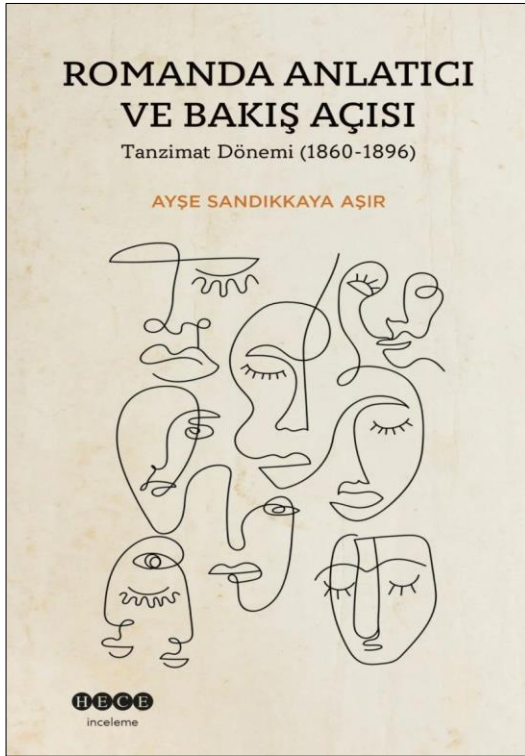
Ayşe SANDIKKAYA AŞIR

“ROMANDA ANLATICI VE BAKIŞ AÇISI” KİTABI HAKKINDA*Kitap İncelemesi*

Ebrunur ÖZTÜRK*

Geliş Tarihi: 20.08.2025 | **Kabul Tarihi:** 10.12.2025 | **Yayın Tarihi:** 29.12.2025

Sandikkaya Aşır, A. (2025). *Romanda Anlatıcı ve Bakış Açısı – Tanzimat Dönemi (1860-1896)*. Hece Yayınları. ISBN: 978-625-5956-08-8.

Anlatıcı ve bakış açısı, bir anlatının ortaya çıkmasını sağlayan ve anlam dünyasını belirleyen en temel yapı taşlarındandır. Anlatı bilimi alanındaki araştırmacıların çoğunluğunun ortaklaştığı tanıma göre anlatıcı, yalnızca metin içerisindeki kurgusal düzleme ait olan soyut bir varlıktır. Anlatıcı, bir bütün olarak var olan anlatı söyleminin ve bu söylemin içeriğini oluşturan varlıklara, eylemlere ve olaylara dair yapılan tüm göndermelerin çıktığı ve kaynaklandığı konuşma makamıdır (Dervişcemaloğlu, 2014, s. 113). Bakış açısı terimi ilk kez Henry James tarafından *The Art of Fiction* başlıklı makalede kullanılmıştır. Wolf Schmid'e göre bir anlatıda temsil edilen her kurgusal varlık kendine ait bir bakış açısına sahiptir (Dervişcemaloğlu, 2014, s. 92). Anlatıcı ve bakış açısı kavramlarının anlatı incelemelerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Dolayısıyla metin

incelemeleri ile ilgili çalışmalarda bu konu kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Ayşe Sandikkaya Aşır'ın *Romanda Anlatıcı ve Bakış Açısı* adlı eseridir.

Aşır, çalışmasında anlatının temel unsurları arasında yer alan anlatıcı ve bakış açısı kavramlarını Tanzimat dönemi romanlarından bazıları üzerinde kapsamlı bir şekilde inceler. Aşır'ın hazırladığı söz konusu eser, 2020 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan “Tanzimat Dönemi Romanlarında Bakış Açısı” başlıklı doktora tezine dayanmaktadır. Aşır, çalışmasını kitap formatına dönüştürürken tez çalışmasının çerçevesi dışına çıkmadan bazı değişiklikler yaparak eseri akademik dilin kuruluşundan kurtarmayı hedeflediğini dile getirmiştir (Aşır, 2025, s. 13).

* Doktora Öğrencisi; Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı; eburunurozturk@trakya.edu.tr | 0009-0000-3635-7405

Çalışmanın başında yer alan Fazıl Gökçek'in değerlendirmesi, çalışmanın genel kapsamını ifade eder. "Ön Söz" ve "Giriş" bölümlerinden sonra çalışmanın temelini oluşturan ve sırasıyla "Anlatı Teorileri", "Bakış Açısı Teorileri", "Eser İncelemeleri" başlıklarını taşıyan üç bölüm mevcuttur, bunların ardından ise "Sonuç ve Değerlendirme" kısmı gelmektedir. Eserin sonunda "Terimler Sözlüğü" yer alır. Eserde sözlüğe yer verilmesi okurun teori bölümlerinde geçen kavramların anlamlarına kolaylıkla ulaşabilmesini sağlaması bakımından önemlidir. Devamında "Kaynakça" başlığı altında eserde yararlanılan kaynaklar yer alır.

Çalışmanın "Anlatı Teorileri" başlığını taşıyan birinci bölümü, dört alt bölümden oluşur. Anlatı kavramının kuramsal çerçevesinin çizildiği bu bölümde ilk olarak anlatı ve kurmaca anlatı kavramları arasındaki ayrıma örneklerle desteklenerek değinilmiş ve devamında 1970'li yıllardan itibaren anlatı analizi üzerine Wolf Schmid, Birgit Neumann, Ansgar Nünig ve Seymour Chatman tarafından geliştirilen bildirişim modelleri ele alınmış, anlatı düzeyleri ve Wolf Schmid ile Rimmon-Kenan'ın anlatı tipolojileri dikkatlere sunulmuştur.

Anlatı bilimin temel unsurlarından biri olan bakış açısı kavramı, yalnızca eserin anlatı yapısında belirleyici olmakla kalmaz, aynı zamanda okurun eseri algılama ve yorumlama biçimini de etkiler. Bu durum da her yazarın eserini meydana getirmeden önce öncelikli olarak hangi bakış açısıyla kaleme alacağını belirlemesi sonucunu doğurur. Bakış açısı terimi ile kurmaca eser incelemelerinde de karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte kavramın perspektif ve odaklanma gibi terimlerle karşılandığı da görülür. Birbirinin yerine kullanılan bakış açısı ve perspektif terimlerinin yerini 1980'li yıllardan itibaren büyük bir ölçüde odaklanma terimine bıraktığı görülmektedir (Aşır, 2025, s. 49). Aşır, çalışmanın "Bakış Açısı Teorileri" başlıklı ikinci bölümünde söz konusu kavramların kullanım alanlarına dikkat çektikten sonra bu kavramlar arasındaki Niederhoff ve Mieke Bal gibi bazı teorisyenlerin işaret ettiği ayrımlara değinir. Bu ayrımlar söz konusu terimlerin tanımlanmasında bir uzlaşmaya varılamadığını gösterir. Dolayısıyla bakış açısı, perspektif ve odaklanma terimlerinin kullanım alanlarıyla ilgili farklı modeller görülür. Aşır, anlatı bilime katkılarını göz önünde bulundurarak en etkili modelleri kronolojik olarak sıraladığı "Henry James", "Shelden L. Whitcomb", "Percy Lubbock", "E.m. Forster", "Cleanth Brooks-Robert Penn Warren", "Franz Karl Stanzel", "Norman Friedman", "Boris Uspensky", "Gérard Genette", "Mesafe", "Perspektif", "Shlomith Rimmon-Kenan", "Mieke Bal", "Monika Fludernik", "Wolf Schmid", "Luc Herman ve Bart Vervaeck" başlıkları altında ele alır.

Çalışmanın ağırlık merkezini oluşturan "Eser İncelemeleri" başlıklı üçüncü bölümde, ilk iki bölümde üzerinde durulan teorik bilgiler, çeşitli roman örnekleriyle incelenmiştir. Başka bir ifade ile bu bölümde Aşır'ın da işaret ettiği gibi anlatı modelleri ve bakış açısı tiplerinin seçilen yazarlar tarafından nasıl kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşır'ın roman örneklerini Tanzimat dönemi ile sınırlandırdığı görülür. "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Anlatıcı ve Bakış Açısı" alt başlığından sonra incelenen romanlar, on dört alt başlıkta toplanmış ve her bir başlığa romanların adı verilmiştir. Söz konusu örnek romanlar arasında ağırlıklı olarak Tanzimat dönemi roman yazarları arasında en üretken isimlerden biri olan Ahmet Mithat Efendi'nin romanları bulunmaktadır. Bu durumun temel sebebi, kitabın başında yer alan yazısında Fazıl Gökçek'in de belirttiği gibi, Ahmet Mithat'ın dönemindeki diğer yazarların

toplamından birkaç kat fazla roman kaleme almış olmasıdır. (Aşır, 2025, s. 9). Aşır’ın da bu duruma gerek metin düzleminde gerekse alt metin dâhilinde dikkat çektiği görülür.

Çalışmada, Ahmet Mithat’ın *Yeniçeriler*, *Hasan Mellâh*, *Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, *Karı Koca Masalı*, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, *Yeryüzünde Bir Melek*, *Müşahedat*, *Taaffüf*, *Hikmet-i Peder* romanları, Namık Kemal’in *İntibah*’ı, Sami Paşazade Sezai’nin *Sergüzeşt*’i, Hüseyin Rahmi’nin *Şık*’ı, Fatma Aliye Hanım’ın *Muhadarat*’ı ve son olarak Nabizade Nazım’ın *Zehra* romanları incelenmiştir. Aşır, ayrı başlıklar altında incelemiş olduğu eserler hakkında kısa bir bilgi verdikten ve eserlerin konusunu aktardıktan sonra yine “Anlatıcı” ve “Bakış Açısı” olmak üzere iki ayrı alt başlıkta eserleri teorilere göre incelemiştir.

Türk romanının ilk örneklerini veren Tanzimat dönemi yazarlarından özellikle Ahmet Mithat’ın romanlarında somut yazar, anlatıcı ve soyut yazarın sınırlarının bulanıklaştığı görülmektedir. Başka bir deyişle Ahmet Mithat’ın romanlarında okurun karşısına aynı anlatıcı çıkar. Bu anlatıcıyı somut yazar Ahmet Mithat’tan ayırmak genellikle mümkün değildir. O, okuru eğitmeyi amaçlayan bir öğretmenden başka bir kimliğe sahip değildir. Zaten Ahmet Mithat’ta da kendisiyle anlatıcıyı ayırma konusunda bir endişe görülmez. Öyle ki Ahmet Mithat, *Yeryüzünde Bir Melek*, *Müşahedat* ve *Hikmet-i Peder* romanlarında anlatıcıya “Ahmet Mithat” adını vermiştir. Bu duruma bir başka örnek ise *Zeyl-i Hasan Mellâh* ve *Müşahedat* romanlarıdır: İlkinde anlatıcı, eserin yazarı olduğunu ileri sürer, ikincisinde ise anlatıcı, Ahmet Mithat’ın kaleme aldığı eser ve çıkardığı gazeteleri sahiplenir. İncelenen romanlardan *İntibah*, *Sergüzeşt*, *Şık*, *Muhadarat* ve *Zehra*’da ise durum farklıdır. Bu romanlarda somut yazar ile anlatıcının kimliklerinin önemli ölçüde ayrıldığı görülür (Aşır, 2025, s. 359-360). Ayrıca söz konusu romanlar, anlatıcının bilgiye sahip olması bakımından da Ahmet Mithat’ın *Yeryüzünde Bir Melek*, *Müşahedat* ve *Hikmet-i Peder* romanlarından ayrılır. Aşır, Ahmet Mithat’ın sözü geçen üç romanının dışındaki romanları ile *İntibah*, *Sergüzeşt*, *Şık*, *Muhadarat* ve *Zehra* romanlarında her şeyi bilen anlatıcının tercih edildiğini tespit eder (Aşır, 2025, s. 362).

Aşır, eserin “Sonuç” bölümünde incelenen eserlerin hepsinde yazarların açık anlatıcı kullandığı sonucuna ulaşır. Bunun temelinde iki sebebe işaret eder: İlk olarak açık anlatıcının, halkı eğitme kaygısındaki Tanzimat dönemi yazarlarının doğrudan okura hitap etmelerini sağlamasıdır. Diğer bir sebep ise bu yazarların meddahlık geleneği etkisini taşımalarıdır. Bu doğrultuda eserlerinde sık sık okur ile iletişim kurmuşlardır. Kurulan iletişim bazı romanlarda kurgusal okurun da dâhil olmasıyla diyalog hâlini alır.

“Sonuç” bölümüne bir bütün olarak bakıldığında Aşır’ın incelediği eserlerin anlatıcı ve bakış açısı bağlamında ortak noktaları ve birbirinden ayrıldığı noktalara dikkat çektiği görülür. Bununla birlikte ağırlıklı olarak Ahmet Mithat’ın romanlarını ve kullandığı teknikleri irdelemiştir. Aşır’a göre *Müşahedat*, teknik anlamda Ahmet Mithat’ın romanları arasında en başarılı romanıdır (Aşır, 2025, s. 363).

Aşır, çalışma boyunca açık ve anlaşılır bir dil kullanır. Yazar, ilk iki bölümde anlatıcı ve bakış açısı kavramlarının teorik zeminini oluştururken kuramsal terimleri sade bir dille açıklar ve

bunu anlaşılır bir üslupla destekleyerek anlatımı kuramsal yükten arındırır. Bununla birlikte kuramsal anlatımı yer yer Türk ve dünya edebiyatından seçtiği örneklerle pekiştirerek anlaşılır kılar.

Aşır'ın çalışması, ele aldığı eserlerin roman sanatının sunduğu anlatıcı ve bakış açısı imkânları çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi bakımından dikkate değer bir nitelik taşımaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde incelenmek üzere seçilen eserlerin, Türk romanının ilk örneklerinin verildiği Tanzimat dönemi romanlarından oluşması, Türk romanının başlangıç evresinde hangi anlatıcı tipi ve bakış açısıyla kaleme alındığını aydınlatmaktadır. Dolayısıyla, seçilen eserlerin anlatıcı ve bakış açısı doğrultusunda çözümlenmesi, Türk romanının başlangıç evresinde hangi anlatım tercihlerinin öne çıktığını ortaya koyarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Aşır, bu bakımdan literatüre önemli bir katkı sunar. Bununla birlikte çalışma, romanın temel unsurlarından olan anlatıcı ve bakış açısının Tanzimat dönemi romanlarında nasıl uygulandığına ilişkin araştırmalar yapacak kişiler için başvurulabilecek sağlam bir temel sunmaktadır.

Kaynakça

Dervişcemaloğlu, B. (2014). *Anlatıbilime Giriş*. Dergâh Yayınları.

Sandikkaya Aşır, A. (2025). *Romanda Anlatıcı ve Bakış Açısı*. Hece Yayınları.